

ВОЛИНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ У КРЕМЕНЦІ —

УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА У КИЄВІ

Андрей ШМИТ, професор

Вармінсько-Мазурського університету, Польща

Переломним моментом у долі просвітницької моделі освіти на загарбаних Росією землях була поразка Листопадового повстання 1830 — 1831 рр., яка закінчила найкращий період у розвитку шкільництва на цій території. Було ліквідовано Віденський шкільний округ, що потягнуло за собою закриття більшості польських шкіл і насамперед Віленського університету та Волинського ліцею у Кременці. Під кінець серпня видано розпорядження про закриття майже всіх шкіл на терені Волинської, Подільської і Київської губерній. У результаті цього в південно-західних губерніях разом з ліцеєм у Кременці ліквідовано гімназії у Вінниці і Межиріччі та повітові і парафіяльні школи. Всього було закрито 248 шкільних закладів.

Приводом до закриття Кременецького ліцею була епідемія холери. 31 березня 1831 р. шкільні заняття припинилися, а учнів відправлено по домівках. Разом із закриттям і ліквідацією Волинського ліцею замірило культурне і громадське життя у Кременці. Після від'їзду учнів місто залишилося багато вчителів, жителів і гостей. Пульсуючи життям, Волинські Афіни впадали в руїну. Місто втраатило колишнє значення.

Припинення шкільних занять ще не означало закриття і ліквідації Кременецького ліцею, хоч створювало велике побоювання щодо майбутньої долі школи. Це стосувалося як учнів, так і вчителів, які опинилися у трудній ситуації, оскільки до часу вирішення справи про долю школи вони одержували тільки половину встановленої заробітної платні. Така ситуація зберігалася більше двох років, доки остаточно було прийнято рішення про кременецьку школу. У рамках антипольських репресивних дій царської влади Ліцей у Кременці було ліквідовано і на його базі утворено університет у Києві, який мав стати центром русифікації цих земель. Не було тоді й згадки про українську мову, релігію і культуру, незважаючи на те, що Київський університет служив переважно молоді західної частини України. Як писали дослідники, університет у Києві «російський мав бути з духу, стремління, з мови, якою зверталися до слухачів. Тому професорами повинні були бути росіяни; але поза двома-трьома неможливо було їх знайти... Тому забрали з Кременця майже усіх. Забрали через те, що пропозицію їм зробили у формі наказу, який треба було виконати».

Доля досвідчених викладачів, багатющих засобів (бібліотеки, навчальних матеріалів і кабінетів) та учнів Волинського ліцею після закриття розвивалася різними шляхами. Працівники ліквідованого ліцею були поставлені у нелегку ситуацію: що далі з ними буде? Старші віком вчителі не хотіли вийжджати з Кременця. Вийшли на пенсію і залишилися на місці. Молодші вдалися за кордон, виїхали до Польщі, опинилися у Києві, Харкові чи по інших школах імперії. Працевлаштування кременецьких професорів у Києві було гарантією високого наукового рівня новоутвореного навчального закладу.

Всупереч багатьом твердженням на тему створення університету у Києві джерельні документи підтверджують, що Університет св. Володимира виник із ліквідованого і перенесеного до Києва Волинського ліцею. Його основою стали дидактичні та фінансові засоби, а також педагогічні кадри кременецької школи. Про це свідчить і зміст царського указу від 8 листопада 1833 р.: «Постійно звертаючи нашу увагу на загальний поступ, правдиве національне виховання в державі, вважаємо за властиве після перенесення Волинського ліцею з Кременця до Києва перетворити його у вищий науковий заклад». Запис у царському указі свідчить про перенесення Волинського ліцею до Києва і перетворення його в університет, а не ліквідація і створення на його базі Університету св. Володимира.

Школа Чацького була майже вся перенесена у місто над Дніпром. Крім будинків, частини ботанічного саду та вчителів-пенсіонерів, які не бажали покинути Кременця або виїхали за кордони Російської імперії, майже весь педагогічний склад, дуже багата бібліотека, дидактичне обладнання кабінетів і ліцейний архів опинилися у Києві. Царські власті захопили всі фінансові засоби ліквідованого ліцею, які нагромаджувалися протягом усіх років існування школи завдя-

ки старанням Т.Чацького і його наступників, щедрості суспільства, використанню майна і фондів після єзуїтів та доходів з Кременецького староства. Усе це (крім доходів зі староства) стало тепер основою для нового університету. Першими студентами у Києві були переважно студенти, учні і випускники Кременця та інших ліквідованих польських шкіл. А його базу, хоч у значно меншій мірі, було поповнено за рахунок Віленського університету. З Московського університету прибув тільки перший ректор київського університету, професор Михайло Максимович, який, як відомо, був українцем.

Підготовка до перевезення бібліотеки, кабінетів і ліцейних колекцій до Києва почалася після візиту куратора нового шкільного округу Єгора фон Бадке й опублікування офіційного рішення Ради Міністрів з 23 травня 1833р. Підготовка та укладення засобів до перевезення ліквідованого Волинського ліцею у Кременці тривала ціле літо 1833 р., а восени цього ж року більшість засобів було «перевезено на сотні транспортних возів» і разом з учителями опинилися у Києві. Новий університет не мав власного приміщення, тому весь транспорт тимчасово було розміщено у найманих приміщеннях на Подолі. Згодом бібліотеку та інші зібрання і колекції помістили у домі капітана Корта на Печерську, де перебували до часу побудови нового приміщення у 1842р.

Серед кременецьких зібрань і колекцій, привезених до Києва, найціннішими були бібліотека й обладнання кабінетів, які збирали Чацький і його наступники протягом майже 30 років. Королівська бібліотека Станіслава Августа Понятовського разом з каталогом вміщалися у шафах, зроблених з липового дерева і пофарбованих у білий колір. Значну кількість книг було закуплено і подаровано Чацьким та іншими особами. Станом на 1 січня 1833 р. бібліотека нараховувала 34.292 томів. До Києва прибули й каталоги, хронологічний інвентар зібрань, книга читачів, книга доходів і видатків грошей на бібліотеку, а також багаторічний опікун і директор книгозбірні Павло Яковський.

До Києва вивезено й обладнання кабінетів і майстерень, частково разом з меблями, у яких знаходилися цінні колекції і зібрання. На жаль, багато з них прибули на нове місце пошкодженими і розкраденими. Особливо потерпіли найцінніші: колекції нумізматики і мінералогічного кабінетів, кабінету мистецтва. На першому місці була книгозбірка останнього польського короля Станіслава Августа, яку Т.Чацький придбав разом з бібліотекою у кн. Юзефа Понятовського. Не менш цінними були нумізматична колекція, що нараховувала 22.722 монет, мінералогічний кабінет із 15.069 екземплярів. Далі слід назвати збірку астрономічних приладів, зоологічний кабінет з колекцією звірів, плазунів і ентомологічною збіркою Бессера, колекцію стародруків і картин та фізичний кабінет з приладами астрономічної обсерваторії і метеорологічної станції. Серед дидактичних матеріалів, привезених до Києва, були хімічна лабораторія, кабінет машин і знарядь зі школи механіків і кабінет вимірювальних інструментів зі школи землемірів, а також архів школи. Крім матеріалів Волинської гімназії і ліцею, до його складу входили документи колишньої факультетської школи і Судово-економічної Комісії.

Відомо, що гордістю Кременця був ботанічний сад, проте привезти його до Києва було найтрудніше справою. Його евакуація з Кременця розпочалася аж у 1836 р., коли Київський університет одержав потрібну землю. Крім колекції рослин, привезли гербарії Бессера. Разом з багатьма збірками і колекціями сюди прибули їх детальні каталоги і інвентар. Планувалося забрати з Кременця і відправити до Києва обладнання ліцейного

костюлу ще перед тим, як святиню і шкільні будинки забрало православне духовенство.

Крім цього, школа Чацького була пограбована з фінансових засобів: записів, дарів, доходів, що напливали від Кременецького староства і колишніх єзуїтських земель, які призначувалися переважно на конкретні справи кременецької школи або інших освітніх закладів у південній частині Віленського наукового округу. Разом із засобами інших ліквідованих шкіл Волинської, Подільської і Київської губерній Києву дісталася понад 460.000 срібних крб. і 3.362 червоних злотих.

Новий університет гостро потребував учительських кадрів. Це вплинуло на долю вчителів кременецької школи, які після її закриття опинилися на кафедрах нового університету. Парадоксально, але російський навчальний заклад через відсутність власних викладачів повинні були виручати поляки з такого колонізаторського центру, яким був Кременець. Вчителі польського походження, які працювали раніше у Кременці та інших польських школах, опинилися у відносно сприятливій ситуації, оскільки новий університет у Києві, як і округ, не мали підготовлених викладачів і змушені були брати на роботу безробітних викладачів з ліквідованих польських шкіл. Гору брав звичайний прагматизм — і значна кількість польських професорів таки отримала роботу у Києві. В результаті цього в 1834-1839 роках більшість викладачів Університету св.

На філософсько-математичному відділі філософського факультету слід назвати Стефана Вихевського, який належав до плеяди найвидатніших професорів математики і якого щорічно вибирали деканом. На кафедрі математики спочатку ад'юнктом, а пізніше професором математики і доктором філософії працював Гжегож Гречина. До Києва прибув також Віллібальд Бессер, призначений професором звичайним на кафедрі ботаніки, де здобув великий авторитет більше вченого, ніж викладача. Він закрив у Києві університетський ботанічний сад, а згодом повернувся до Кременця як пенсіонер, залишаючи київську кафедру заслуженим професором.

Асистентом, а потім ад'юнктом на кафедрі ботаніки й одночасно викладачем зоології і консерватором зоологічного кабінету став Антоній Анджейовський. Стефан Зенович — кандидат філософії, в Київському університеті обійняв посаду професора звичайного хімії. Характеризувався глибоким знанням предмету і майстерністю проведення лекцій. Ігнатій Абламович став професором звичайним на кафедрі фізики. Професор звичайний Францішек Мехович став керівником кафедри архітектури, викладав геометрію і механіку.

На факультеті права серед професорів було тільки двоє кременчан-поляків, «але ці двоє були світочами як факультету, так і всього університету. Це Ігнатій Данилович і Олександр Міцкевич». Перший з них був видатним правознавцем, включеним до комітету, який укладав «Збірник законів». З цієї посади переведений на кафедру криміналістики та місцевого права. Олександр Міцкевич, молодший брат поета Адама Міцкевича, став професором кафедри римського права.

До Києва прибули немало асистентів при кафедрах та практично всі адміністративні працівники ліцею, які у новому університеті займалися аналогічною роботою. Завдяки їм університет перші

роки розпочав свою діяльність, і це вони формували його обличчя і вигляд. При цьому керувалися та використовували набутий у Кременці досвід.

Спочатку у Києві викладання не велося російською мовою, оскільки більшість професорів не володіли нею або ж не хотіли вживати її. Було дозволено проводити навчання латинською і французькою мовами, які згодом разом з російською стали офіційними мовами викладання.

Перший рік в Університеті св. Володимира на двох його факультетах філософському і правничому — навчання розпочало 56 студентів, серед яких 65—80 % були поляками. До 1842р. кількість студентів збільшилася у п'ять разів, переважно завдяки полякам, які тоді також переважали серед випускників середніх шкіл.

Деполонізація нового навчального закладу виявилася нелегкою справою і переросла в русифікацію, оскільки університетське середовище, як і саме місто Київ, у значній мірі були польськими і тут домінувала польська культура. Перші п'ять років існування Імператорського Університету св. Володимира у Києві названо «польським періодом». Після вигнання з навчального закладу викладачів і частини студентів польського походження повільним напливом випускників з новоутворених російських шкіл та завдяки поступовій перевазі російських і німецьких професорів університет і місто змінювали свій первісний характер на російський. Водночас доступ до вузу було значно утруднено синам з оподаткованих станів. Це стосувалося й українського населення.

Отже, можна відверто сказати, що Київ, поза будівлями на потреби навчального закладу, не мусив вже ні про що журитися, бо з Кременця отримав багату бібліотеку, дидактичну базу, фінансові ресурси та навіть досвідчених педагогів і студентів.

Володимира були з Кременця. Найбільше їх працювало на філософському факультеті. Згодом поляки з кременецької школи також були працевлаштовані на правничому факультеті, утвореному в 1835/1836 академічному році.

Спочатку серед 20 викладачів Київського університету 16 прибули з Кременця. Серед найбільш відомих кременчан були Ігнатій Абламович — професор фізики, Антоній Анджейовський — ад'юнкт зоології, Ян Бахриновський — помічник бібліотекаря, Віллібальд Бессер — професор ботаніки, Ігнатій Данилович — професор кримінального права, Гжегож Гречина — ад'юнкт, згодом професор математики, Максиміліан Якубович — професор латинської мови і літератури, Павло Яковський — бібліотекар, Бонавентура Клембовський — вчитель малювання і куштор кабінету мистецтва, Юзеф Коженьовський — ад'юнкт античної літератури, Войцех Лідль — лектор німецької мови, Олександр Міцкевич — професор римського права, Францішек Мехович — професор архітектури, Юзеф Мікульський — лектор польської мови і літератури, помічник бібліотекаря, лектор англійської мови, Станіслав Ольшанський — учитель верхової їзди, Юзеф Осечковський — професор кафедри будівництва і головний будівельник усього округу, Антоній Планкон — лектор французької мови, Стефан Вихевський — професор математики та Стефан Зенович — професор хімії.

Серед кременецьких професорів, які викладали на історично-філософському відділі філософського факультету відзначався Максиміліан Якубович — блискучий філолог, професор звичайний римської літератури й античності. У 1836 р. був призначений деканом філософського факультету. Іншим філологом з Кременця, що працював на посаді ад'юнкта на кафедрі Якубовича, був Юзеф Коженьовський, якому доручили лекції з античної (класичної) літератури і міфології та польської мови.